

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

№ 4 від 27.03.92

м.Київ

Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини

(Із змінами, внесеними згідно з Постановами Пленуму Верховного Суду України № 3 від 04.06.93, № 12 від 03.12.97)

Вивчення судової практики у справах про зґвалтування та інші статеві злочини свідчить, що суди України в основному правильно застосовують законодавство, яке передбачає відповідальність за ці злочини, та призначають міри покарання винним з урахуванням вимог закону. Разом з тим виникли питання застосування законодавства про вказані злочини, що потребують роз'яснень.

Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Звернути увагу судів на те, що зґвалтування є тяжким злочином, за вчинення якого законом передбачена суворо кримінальна відповідальність. Інші статеві злочини також становлять підвищену суспільну небезпеку. Тому забезпечення правильного застосування законодавства при розгляді справ цієї категорії є одним з важливих завдань судів. (Пункт 1 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 3 (в0003700-93) від 04.06.93)
2. Враховуючи складність доведення обвинувачення у вчиненні зґвалтувань та інших статевих злочинів, судам необхідно ретельно перевіряти всі докази, зібрані органами попереднього слідства, а у разі необхідності викликати додаткових свідків, призначити відповідні експертизи. Особливу увагу потрібно приділяти дослідженню обставин події та взаємовідносин підсудного з потерпілою особою до вчинення злочину.

При недостатності або

недостовірності доказів, якщо їх неможливо поповнити в судовому засіданні, суд повинен надіслати справу на додаткове розслідування. В тому разі, коли відсутні докази, що стверджують пред'явлене обвинувачення, і вичерпані всі можливості для одержання додаткових доказів, суд зобов'язаний постановити виправдувальний вирок.

3. Судам необхідно вимагати від органів попереднього слідства правильного викладення обставин вчиненого статевого злочину в постанові про притягнення особи як обвинуваченого і в обвинувальному висновку, а також неухильно додержуватись вимог ст.334 Кримінально-процесуального кодексу України (1003-05) при формулюванні у вирокі обвинувачення, визнаного судом доведеним. У цих документах має бути зазначено, за якою кваліфікуючою ознакою відповідно до диспозиції статей 117, 118 або 122 Кримінального кодексу (2001-05) (фізичне насильство, погроза або використання безпорадного стану потерпілої чи потерпілого) особа притягнута до кримінальної відповідальності та засуджена судом. У разі пред'явлення обвинувачення та засудження за ч.3 або ч.4 ст.117, ч.2 ст.118, ч.2 ст.122 цього Кодексу слід зазначити, за якою саме ознакою чи сукупністю ознак кваліфікується злочин.

Усунути факти неприпустимої

натуралізації опису в обвинувальному висновку та у вирокі обставин вчиненого статевого злочину, що виключає їх публічне оголошення. У випадку недопустимої натуралізації опису злочину в обвинувальному висновку повертати справу прокурору для складання цього документа відповідно до вимог ст.230 Кримінально-процесуального кодексу. Вирок, у якому допущена така натуралізація, підлягає скасуванню, як постановлений з порушенням закону.

4. При визначенні ступеня суспільної небезпечності вчиненого статевого злочину слід виходити із сукупності всіх обставин, при яких вчинене конкретне злочинне діяння (стадію завершення злочину, тяжкість наслідків, що настали, характер участі і діянь кожного із співучасників, якщо злочин вчинено в групі, скоєння винним декількох статевих злочинів, наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак тощо).

5. Вирішуючи питання про відповідальність неповнолітніх за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, а так само за розпусні дії щодо неповнолітніх, суди повинні враховувати, що закон у вказаних випадках спрямований на охорону нормального розвитку неповнолітніх обох статей. Тому у кожній справі про ці злочини, виходячи з віку підсудного і потерпілої (потерпілого), даних, що характеризують їх особу, наслідків злочину та інших обставин справи, слід обговорювати питання про можливість застосування до винного примусових заходів виховного характеру, як це передбачено ст.10 Кримінального кодексу (2001-05).

6. За змістом ст.117 Кримінального кодексу (2001-05) під згвалтуванням слід розуміти вчинення статевого акту із застосуванням фізичного насильства, погрози або з використанням безпорадного стану потерпілої.

Дії особи, яка домоглася згоди потерпілої

на статевий акт шляхом зловживання довір'ям, наприклад, обіцянки укласти шлюб, не можуть розглядатися як згвалтування, оскільки закон не передбачає такої ознаки цього злочину як застосування обману.

Згвалтування вважається закінченим злочином з

моменту початку насильницького статевого акту. Закінчення насильником статевого акту в фізіологічному розумінні для визнання згвалтування закінченим не вимагається.

7. Згвалтування або замах на згвалтування, поєднані із заподіянням потерпілій легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, підлягає кваліфікації за ст.117 Кримінального кодексу. Додаткової кваліфікації за іншими статтями про злочини проти особи не потрібно, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у вказаних межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за згвалтування.

8. Під погрозою, що застосовується як засіб подолання опору потерпілої, слід розуміти її залякування висловлюваннями, жестами чи іншими діями про застосування фізичного насильства до самої потерпілої чи до її родичів (наприклад, до дитини), а так само про знищення або пошкодження майна потерпілої чи її родичів, погроза розголошення відомостей, що ганьблять честь і гідність потерпілої.

В усякому разі погроза повинна сприйматись як

реальна. Судам слід мати на увазі, що погроза може сприйматись потерпілою як реальна, виходячи з обстановки, що склалася (оточення потерпілої групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе і настирливе домагання вступити в статевий зв'язок тощо).

Погроза вбивством повністю

охоплюється складом злочину, передбаченого ст.117 Кримінального кодексу, і додаткової кваліфікації за ст.100 цього Кодексу не потребує.

9. Згвалтування слід визнавати вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої у випадках, коли вона за своїм фізичним або психічним станом (малолітній вік, фізичні вади, розлад душевної діяльності, хворобливий або непритомний її стан тощо) не могла розуміти характеру і значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір насильнику, який міг і повинен був усвідомлювати, що потерпіла знаходиться саме в такому стані.

10. Для визнання згвалтування вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої внаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння або дії на її організм отруйних, токсичних та інших сильнодіючих речовин не має значення, чи винний привів потерпілу до такого стану (наприклад, дав наркотик, снотворне тощо), чи вона знаходилась у безпорадному стані незалежно від його дій.

Для визначення, чи була

потерпіла в безпорадному стані внаслідок застосування лікарських препаратів, наркотичних засобів, отруйних, токсичних чи інших сильнодіючих речовин, з'ясування механізму впливу котрих на організм людини вимагає спеціальних знань, слід призначити відповідну експертизу.

11. Зґвалтування, вчинене особою, яка раніше скоїла такий злочин, незалежно від того, чи була вона засуджена за раніше вчинене зґвалтування і чи була вона виконавцем або іншим співучасником цих злочинів, підлягає кваліфікації за ч.2 ст.117 Кримінального кодексу.

Зґвалтування не може

кваліфікуватися як повторне, якщо судимість за раніше вчинений такий злочин знята чи погашена у встановленому законом порядку або на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за раніше вчинений злочин, а також у випадках, коли винна особа хоча раніше і вчинила діяння, що містять ознаки злочину, передбаченого ст.117 (2001-05) цього Кодексу, але у встановленому законом порядку звільнена від кримінальної відповідальності.

Якщо винний, без значної перерви у

часі, діючи з єдиним умислом, вчинив два або більше статеві акти з однією і тією ж потерпілою, то його дії не можуть розглядатись як зґвалтування, вчинене повторно.

12. При вчиненні двох і більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачена різними частинами ст.117 Кримінального кодексу, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті в цьому злочині, а в іншому — закінченого зґвалтування, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю вказаних злочинів.

Зґвалтування потерпілої без обтяжуючих ознак

цього злочину, а потім повторне зґвалтування за наявності ознак ч.3 чи ч.4 ст.117 Кримінального кодексу повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч.1 ст.117 Кримінального кодексу та відповідно ч.3 чи ч.4 цієї статті. В таких випадках кваліфікація дій винного за ч.2 цієї статті не потрібна. Проте, вказана ознака має бути зазначена в постанові про притягнення особи як обвинуваченого, обвинувальному висновку та у вирокі.

13. Згідно з ч.3 ст.117 Кримінального кодексу кваліфікація зґвалтування, вчиненого групою осіб, може мати місце у разі, коли група осіб діяла погоджено з метою вчинення насильницького статевого акту з потерпілою. Для визнання зґвалтування вчиненим групою осіб не вимагається попередньої змови між учасниками злочину.

Якщо винні особи діяли погоджено відносно кількох

потерпілих, хоча кожен з них мав на меті і зґвалтував одну потерпілу, дії кожного підлягають кваліфікації, як зґвалтування вчинене групою осіб.

14. За змістом ст.19 Кримінального кодексу дії особи, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосовувала фізичне насильство, погрозу чи довела потерпілу до безпорадного стану з метою зґвалтування її іншою особою, повинні розглядатися як співвиконавство у цьому злочині.

Дії учасника групового зґвалтування

підлягають кваліфікації за ч.3 ст.117 Кримінального кодексу і у тому разі, коли інші учасники злочину через неосудність, недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших передбачених законом підстав не були притягнуті до кримінальної відповідальності.

15. Особливо тяжкими наслідками, що дають підстави кваліфікувати дії винного за ч.4 ст.117 Кримінального кодексу, можуть бути визнані смерть або самогубство потерпілої, втрата будь-якого органу чи його функцій, душевна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата здатності до дітнородження, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини або сифілісом, що сталися внаслідок зґвалтування.

Слід мати на увазі, що

відповідальність за особливо тяжкі наслідки зґвалтування настає як тоді, коли винний передбачав їх можливість, так і коли він міг і повинен був їх передбачити.

Зґвалтування чи замах на

зґвалтування, поєднані із заподіянням потерпілій тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння, не можуть вважатися такими, що спричинили особливо тяжкі наслідки. Такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 101 і 117 Кримінального кодексу (2001-05).

Не є особливо тяжкими наслідками при

згвалтуванні завідоме поставлення потерпілої в загрозу зараження вірусом імунодефіциту людини або сифілісом, якщо захворювання не настало. Такі дії належить кваліфікувати за сукупністю ст.117 і ч.1 ст.108 або ч.1 ст.108-2 Кримінального кодексу.

16. Заподіяння при згвалтуванні тяжких тілесних ушкоджень, від яких сталася смерть потерпілої, слід розглядати як настання особливо тяжких наслідків, передбачених ч.4 ст.117 Кримінального кодексу, тому додаткова кваліфікація за ч.3 ст.101 цього Кодексу не потрібна.

Дії особи, яка в процесі згвалтування чи замаху

на цей злочин або відразу після цього вчинила умисне вбивство потерпілої, потрібно кваліфікувати за п."ж" ст.93 і відповідно ст.17 і ч.4 ст.117 чи ч.4 ст.117 Кримінального кодексу як такі, що потягли особливо тяжкі наслідки. (Абзац другий пункту 16 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду N 12 (v0012700-97) від 03.12.97)

Якщо ж з метою приховати згвалтування чи

замах на цей злочин було вчинено умисне вбивство потерпілої через деякий час після скоєння зазначеного злочину (за наявності розриву в часі), дії винного слід кваліфікувати за відповідною частиною ст.117 або ст.17, ст.117 і п."ж" ст.93 КК (2001-05) як вбивство з метою приховання раніше вчиненого злочину. (Пункт 16 доповнений абзацом третім згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду N 12 (v0012700-97) від 03.12.97)

17. Неповнолітніми потерпілими від згвалтування слід вважати осіб віком від 14 до 18 років, малолітніми — осіб, яким на момент злочину не виповнилося 14 років.

Застосовуючи закон про кримінальну

відповідальність за згвалтування неповнолітньої або малолітньої, судам слід мати на увазі, що кваліфікація цих злочинів за ч.3 або ч.4 ст.117 Кримінального кодексу можлива лише у випадках, коли винний знав або допускав, що вчинює насильницький статевий акт з неповнолітньою або малолітньою, а так само, коли він міг і повинен був це передбачати. При цьому суд повинен враховувати не тільки показання підсудного, а й потерпілої, ретельно перевіряти їх відповідність усім конкретним обставинам справи. Неповнолітній або малолітній вік потерпілої не може бути підставою для кваліфікації згвалтування за ч.3 чи ч.4 цієї статті, якщо буде доведено, що винний сумлінно помилявся щодо фактичного віку потерпілої.

18. У справах про замах на згвалтування суди повинні встановлювати, чи діяв підсудний з метою вчинення статевого акту і чи було застосовано фізичне насильство або погрозу з метою подолання опору потерпілої та з яких причин злочин не було доведено до кінця. У зв'язку з цим потрібно відрізнити замах на згвалтування від інших злочинних посягань на честь, гідність і недоторканність особи жінки (задоволення статевої пристрасті неприродним способом, заподіяння тілесних ушкоджень тощо).

19. Відповідно до ст.18 Кримінального кодексу добровільна відмова від вчинення згвалтування виключає відповідальність за замах на даний злочин. Для визнання відмови від згвалтування добровільною потрібно встановити, що особа, маючи реальну можливість довести цей злочин до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії. В таких випадках особа може нести відповідальність за фактично вчинені нею дії, якщо вони утворюють склад іншого злочину.

Разом з тим суди повинні

мати на увазі, що не може визнаватись добровільною відмова від згвалтування, котра викликана неможливістю дальшого продовження злочинних дій з причин, незалежних від волі винного (наприклад, коли цьому перешкодили інші особи, або насильник не зміг подолати опору потерпілої чи не міг закінчити злочин з фізіологічних причин тощо).

20. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст.10 Кримінального кодексу відповідальність за згвалтування несуть особи віком від 14 років. За інші статеві злочини, передбачені статтями 118-122 (

2001-05) цього Кодексу, відповідальність можуть нести особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

21. Роз'яснити,

що згідно зі

ст.27

Кримінально-процесуального кодексу (

1001-05) справи про зґвалтування без обтяжуючих обставин порушуються не інакше як за скаргою потерпілої, тому при вчиненні двох зґвалтувань без обтяжуючих ознак приводом до порушення справи за ч.2 ст.117 Кримінального кодексу (2001-05) є подача скарги потерпілою від першого злочину або подача скарг обома потерпілими. Якщо потерпіла від першого злочину не порушувала питання про притягнення винного до кримінальної відповідальності, то наступне вчинення ним зґвалтування іншої потерпілої не може розцінюватись як повторний злочин. В такому випадку за наявності скарги про порушення справи лише потерпілою від другого зґвалтування дії винного мають кваліфікуватися за ч.1 ст.117 Кримінального кодексу.

З урахуванням особливості порушення кримінальних справ про зґвалтування без кваліфікуючих ознак судам слід підвищити вимогливість до органів попереднього слідства щодо додержання встановленого порядку порушення таких справ, маючи на увазі, що приводом до порушення кримінальної справи може бути не лише письмова, а й усна заява (скарга) потерпілої, занесена відповідно до ст.95 Кримінально-процесуального кодексу (1002-05) до протоколу, підписаного заявницею і службовою особою, яка прийняла заяву.

Вирішуючи питання про перекваліфікацію дій винного з ч.2, ч.3 або 4 на ч.1 ст.117 Кримінального кодексу при відсутності у справі скарги потерпілої, суд повинен з'ясувати у потерпілої або її законного представника, чи вимагають вони притягнення підсудного до кримінальної відповідальності за зґвалтування. Якщо дане питання виникне при оцінці обставин справи у нарадчій кімнаті, суд повинен поновити судове слідство. Заява потерпілої або її законного представника подається письмово, а усна їх заява заноситься до протоколу судового засідання. Якщо від цих осіб не надійде письмової чи усної заяви про притягнення підсудного до кримінальної відповідальності, у відповідних випадках суд своєю ухвалою, а суддя — постановою закриває провадження у справі або постановляє виправдувальний вирок. (Абзац третій пункту 21 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України N 3 (v0003700-93) від 04.06.93)

22. Судам потрібно відмежовувати зґвалтування від інших статевих злочинів, зокрема, задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози або з використанням безпорадного стану потерпілої. Такі дії утворюють окремий склад злочину і повинні кваліфікуватися за ст.118 Кримінального кодексу (2001-05).

Задоволення статевої пристрасті неприродним способом, що спричинило особливо тяжкі наслідки (зазначені в ч.1 п.15 цієї постанови), має кваліфікуватися за ч.2 ст.118 та відповідною статтею Кримінального кодексу про злочини проти особи.

У випадках, коли зґвалтування поєднане із задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю цих злочинів.

23. Якщо винний, діючи з єдиним умислом, без значної перерви у часі вчинив два або більше акти задоволення статевої пристрасті неприродним способом з однією і тією ж потерпілою, то його дії потрібно розглядати як продовжуваний злочин і кваліфікувати за ч.1 ст.118 Кримінального кодексу.

Дії особи, яка вчинила насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом і через значний проміжок часу вдруге вчинила замах на цей злочин щодо тієї ж чи іншої потерпілої, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч.1 ст.118 та ст.17 і ч.2 ст.118 частиною 2 цього Кодексу, за ознакою повторності.

24. Судам слід ураховувати, що ст.122 Кримінального кодексу (2001-05) (в редакції від 12 грудня 1991 р.) передбачає кримінальну відповідальність за мужолозтво тільки в разі вчинення його із застосуванням фізичного насильства, погрози або з використанням безпорадного стану потерпілого. Добровільні статеві зносини чоловіка з чоловіком законом не визнаються злочинними.

Вбивство потерпілого при мужолозтві або заподіяння при цьому умисного тяжкого тілесного ушкодження повинно кваліфікуватись за сукупністю ст.122 та відповідних статей про злочини проти особи.

25. Якщо злочини, передбачені ст.118 або ст.122 Кримінального кодексу, вчинено з використанням погрози, безпорадного стану, групою осіб чи щодо неповнолітньої особи, судам потрібно враховувати роз'яснення, які викладені в пунктах 8, 9, 13, 14 і 17 цієї постанови.

26. Судам слід мати на увазі, що склад злочину, передбаченого ст.119 Кримінального кодексу, може мати місце лише за умови доведеності, що на потерпілу здійснювався вплив з використанням її матеріальної чи службової залежності від винного.

27. Вчинення добровільного статевого акту з особою, яка не досягла статевої зрілості, утворює склад злочину, передбаченого ст.120 Кримінального кодексу, в разі, коли винний знав або допускав, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само, коли він міг і повинен був це передбачити. Якщо потерпіла за своїм розвитком не розуміла характеру і наслідків вчинюваних з нею дій (малолітній вік, розумова відсталість, непритомний стан тощо), злочин підлягає кваліфікації як згвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої.

28. Роз'яснити, що з суб'єктивної сторони дії, передбачені ст.121 Кримінального кодексу, спрямовані на задоволення винним статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

Розпутні дії, вчинені безпосередньо

перед згвалтуванням потерпілої, яка не досягла шістнадцятирічного віку, повністю охоплюються ч.3 або ч.4 ст.117 і не потребують додаткової кваліфікації за ст.121 цього Кодексу.

29. Згідно зі статтями 20, 243,

253

Кримінально-процесуального кодексу (1001-05, 1003-05) розгляд кримінальних справ про згвалтування та інші статеві злочини допускається в закритому судовому засіданні за мотивованою постановою судді чи ухвалою суду, що винесені у стадії віддання до суду або судовому засіданні. При цьому може бути прийнято рішення про закритий розгляд справи як у повному обсязі, так і частково (наприклад, при проведенні судового слідства). З урахуванням вимог статей 20 (1001-05) і 307 (1003-05) цього Кодексу суд при розгляді справ даної категорії повинен вживати необхідних заходів до того, щоб особи молодше шістнадцяти років, крім підсудних, не знаходились в залі судового засідання.

Головуючим у судових засіданнях потрібно стежити

за змістом і формою запитань, що ставляться підсудним, потерпілим і свідкам, а також за виступами учасників розгляду справи в судових дебатах з тим, щоб не принижувалась честь і гідність цих осіб. Вважати неприпустимим надіслання вироків у справах про статеві злочини для обговорення в трудових колективах. (Пункт 29 із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України N 3 (v0003700-93) від 04.06.93)

30. У зв'язку з прийняттям даної постанови вважати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду УРСР від 12 березня 1979 року N 1 "Про практику застосування судами Української РСР законодавства про відповідальність за згвалтування".